

Михайло КЛАПКІВ

ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ НА РИНКУ СТРАХУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РИЗИКІВ

Інтеграція страхового ринку у регіональному та глобальному вимірах набирає все чіткіших форм. Окремі дослідники страхових проблем стверджують, що процес інтеграції страхового бізнесу є визначальною, новою ознакою його хронологічної періодизації. Тобто, початок сучасного, вже третього етапу становлення європейського страхового ринку вони безпосередньо пов'язують із створенням у 1953 р. Європейського комітету по страхуванню, на який покладена місія визначення та реалізації стратегічних завдань загальноєвропейського ринку. У зв'язку із подібною оцінкою нових тенденцій слід підкреслити, що на ринку страхового обслуговування фінансових ризиків, зокрема у секторі страхування кредитів, інтеграційні процеси мають далеко більшу історію та досвід.

Стрімкий розвиток міждержавних фінансово-кредитних відносин, який відбувся відразу ж після закінчення Першої світової війни, викликав гостру потребу в їх страховому забезпеченні та обміні досвідом між страховиками, які розгорнули свою діяльність у галузі страхування експортних кредитів. Початково ці потреби задовольнялися в процесі участі у міжнародних конференціях та взаємних консультаціях. Перша велика міжнародна конференція відбулася в грудні 1926 р. в Лондоні за участю представників Великобританії, Аргентини, Бельгії, Чехословаччини, Данії, Франції, Голландії, Італії, Норвегії, Швеції, Швейцарії, Польщі, Німеччини, Австрії. На конференції були обговорені тема "Кредитне страхування і банк", а також проблеми побудови міжнародної системи кооперації страхових товариств.

Друга міжнародна конференція на таку ж тематику відбулася у квітні 1928 р. в Парижі, її підсумком стало заснування нової організації – "Міжнародного об'єднання кредитних страховиків". Її засновниками стали учасники конференції, провідні компанії, які діяли на ринку кредитного страхування: "Trade Indemnity", "L'Urbanie", "Hermes", "Kompas", "Svenska Kreditforsakings A. G.", "Nederlandische Creditverzekering-Maatschappij", "Eigenossische Versicherungs A. G.", "La Buenos-Aires", "Compania Argentina" та кілька інших страхових товариств із різних країн. Створене Об'єднання визначило дійсних та асоційованих своїх членів. Першими могли стати лише ті товариства, які безпосередньо займалися страхуванням кредитів, тоді як асоційоване членство надавали всім, хто виявляв у цьому зацікавлення. Це Об'єднання єдиною, головним чином, приватних страховиків. Його метою були координація науково-дослідних робіт у галузі страхування, розрахунків та узгодження величин тарифних ставок, сприяння обміну досвідом у галузі страхування кредитів, формування взаємних партнерських зв'язків по перестраховуванню, шефство над тими країнами, в яких на той час ще не було власних страхових товариств з обслуговування фінансових (кредитних) ризиків. Важливим завданням Об'єднання була також організація спільної боротьби проти конкурентів – страховиків, які не були членами Об'єднання. Воно успішно діяло аж до 1939 р. Після закінчення Другої світової війни, в 1946 р. в Цюріху виникла його спадкоємиця – Міжнародна

¹ Плахова Т. А. Становление страхового рынка Европы // Вестник Финансовой Академии. – Москва: Финансы и статистика. – 1998. – № 1 (5). – С. 39.

² Georg Schlesinger. Kreditversicherung / Assekuranz-Jahrbuch. Band 48. – Wien und Leipzig: Compassverlag, 1929. – С. 105.

асоціація по страхуванню кредитів (МАСК). Важливим об'єктом уваги Асоціації стала організація міжнародного інформаційного обміну між компаніями-учасниками, здебільшого тими, які займалися страхуванням короткотермінових кредитів (від 3-х місяців до одного року).³ Вступ у члени Асоціації пов'язаний із певними труднощами. Адже кожен новий претендент повинен заручитися рекомендаціями дійсних членів Асоціації. Так, наприклад, вступові польського страхового товариства "Варта" в Асоціацію ще у 1965 р. безпосередньо сприяли чехословацька компанія "Державне страхування" і ще три страхові товариства із Франції, Норвегії та Швеції. Тепер дійсним членом Асоціації може стати не лише страхова компанія, яка спеціалізується тільки на страхуванні кредитів, а й компанія, котра займається цим поряд з іншими видами.⁴

У 1934 р. була створена інша міжнародна організація – об'єднання страховиків кредитів, більше відоме як Бернська унія, оскільки було започатковане в Берні під назвою "Міжнародний Союз страховиків для регулювання кредитів". Тепер штаб-квартира Союзу розташована у Лондоні. Ця організація, на відміну від попередньої, об'єднує, головним чином, страховиків, які мають державний правовий статус або ж виступають державними мандаторами. Завдання Союзу – встановлення контактів, обмін досвідом та інформацією, а також розробка теоретичних та практичних питань страхування довготермінових (до 5-ти років) кредитів. Секретаріат Унії розповсюджує інформацію про перетерміновані кредити, заборгованість імпортерів і координує політику страховиків з метою запобігання взаємної конкуренції. Згідно із Статутом Унії її членами можуть стати ті організації, діяльність яких полягає у страхуванні експортних кредитів. У 1957 р. статут Унії був дещо змінений, і вона отримала нову офіційну назву – "Міжнародний союз страховиків кредитів", а з 1980 р. – "Міжнародний Союз страховиків кредитів та інвестицій". Новий статут Унії розширив її завдання щодо аналізу теоретичних і практичних проблем, пов'язаних із страхуванням експортних кредитів. Унія сприяє обміну інформацією між страховиками про стан фінансової кондиції закордонних імпортерів – контрагентів своїх клієнтів, узгодженню форм полісів та інших необхідних документів. Важливою ділянкою діяльності Бернської Унії є стеження за дотриманням максимальних термінів надання кредитних гарантій. Вона вимагає дотримання п'ятирічного терміну страхування кредитів, тобто такого терміну, в межах якого можна розрахувати ризик його неповернення. Однак рішення Унії мають лише рекомендаційний характер, а тому нікого не зобов'язують до їх виконання. Та все ж кожна страхова компанія, учасник унії, у випадку, коли вона бажає застрахувати кредит на умовах, які дещо відрізняються від прийнятих, перед видачею поліса зобов'язана повідомити про це секретаріат Унії. Одним із завдань Унії є організація спільного, активного протистояння спробам натиску деяких країн – постійних отримувачів кредитів – намаганням отримувати кредити на максимально вигідних для них умовах, а також пом'якшення взаємної конкуренції при виробленні конкретних умов страхування цих кредитів. Натиск імпортерів призводить до того, що у багатьох випадках було проігноровано принцип граничного п'ятирічного терміну надання кредитів. Надання гарантій під такі кредити створює загрозу для фінансового стану страховиків, оскільки зростає ризик неповернення цих кредитів.

Технічний комітет експорту ЄЕС, його так звана Робоча група займають позицію, що існуюча добровільна взаємна інформація країн-членів Співтовариства при наданні експортних гарантій на термін понад п'ять років, повинна бути обов'язковою. Робоча група уніфікувала системи страхової відповідальності та встановила її вищу межу на рівні 90 % вартості

³ *Финансово-кредитный словарь. Том 2. – Москва. Финансы и статистика, 1986. – С. 190–191.*

⁴ *Weichert Stanislaw Wspolpraca "Warty" z miedzynarodowymi organizacjami ubezpieczycieli // Wiadomosci ubezpieczeniowe. – 1970. – № 12. – С. 10–15*

контракту. Вона дала теоретичне обґрунтування поняттю “неторговий ризик”, встановила розмежування обов’язків страховиків у випадках співстрахування контрактів.⁵

Окремим координаційним центром політики страхування кредитів у західноєвропейських країнах є “Організація господарської співпраці і розвитку”, яка охоплює більшість європейських країн, а тому володіє широкими можливостями впливу на кредитно-страхову політику країн-учасниць. Цей вплив Організація реалізує через власний кредитний комітет.

Відчутних позитивних результатів у цій галузі досягла Група координації політики страхування кредитів, яка виникла у 1960 р. як інституція Європейського економічного співтовариства. У своїх діях Група опирається на рекомендації та умови Бернської Унії, які стосуються страхування кредитів державними та приватними страховиками. Група дала визначення політичного ризику, встановила рейтингову класифікацію країн-імпортерів (бонітет), максимальну величину страхового забезпечення ризиків, систему тарифів, термін каренції та інші елементи, важливі для механізму страхування фінансових ризиків.

Враховуючи зростаючу необхідність зміцнення фінансових основ у галузі страхування кредитів, до чого призвели в останні десятиліття різкі коливання кон’юнктури у сфері торгово-кредитної діяльності, Рада Європейського економічного співтовариства у 1987 р. прийняла спеціальне доповнення до вже діючої від 24 липня 1973 р. Першої Директиви Ради, яка становить основу законодавства Європейського співтовариства у галузі страхування. Вказана Директива зобов’язує всі страхові установи формувати необхідні технічні резерви, а зокрема, так званий резерв неплатоспроможності, на математично обґрунтованому рівні. У свою чергу, вказане доповнення до Директиви додатково вимагає від страхових закладів, які займаються страхуванням кредитних ризиків, створення спеціального Стабілізаційного резерву. Він призначений для компенсації можливих операційних витрат, які перевищують середню величину, що склалась у цьому виді страхування в поточному році. Стабілізаційний резерв у кожній із держав-членів Співтовариства повинен бути розрахований одним із чотирьох рекомендованих до використання методів.

Згідно з вимогами першого із пропонованих методів, такий фонд створюється за рахунок щорічних відрахувань 75% суми перевищення надходжень над виплатами за операціями страхування кредитів аж до часу досягнення фондом обсягу, який був би у 1,5 раза більшим від обсягу найвищого із річних надходжень страхових внесків протягом останнього п’ятиріччя. Разом з тим, розмір щорічних відрахувань до Стабілізаційного фонду не повинен перевищувати 12% чистого обсягу отриманих за даний період страхових премій.

Відповідно до другого методу – мінімальний обсяг Стабілізаційного фонду рекомендують створювати на рівні, не нижчому 134 % обсягу середньорічних надходжень страхових премій, акцептованих по перестраховуванню сум без переданих цесій (аліментів).

Третій метод рекомендує здійснювати розрахунок Стабілізаційного фонду на теоретичному рівні, тобто такому, який дорівнює шестикратному стандартному відхиленню – шестиразовому перевищенню обсягу різниці, що склалась між величиною виплачених сум страхового відшкодування та їх середнім обсягом за даний розрахунковий період. Формування Стабілізаційного фонду здійснюється за рахунок можливих перевищень надходжень над поточними виплатами. Однак, незалежно від ситуації, кожного фінансового року страховику слід перераховувати до Стабілізаційного фонду 3,5% обсягу його теоретичної величини, аж до часу досягнення ним повної розрахункової суми. Правда, якщо протягом досить тривалого періоду (під п’ятнадцяти до тридцяти років) у страховика не траплялося надзвичайних витрат,

⁵ Koziarkiewicz R. *Próby współpracy międzynarodowej w dziedzinie ubezpieczeń kredytów eksportowych* // *Handel Zagraniczny*. – 1963. – № 6. – С. 7.

то це вважається підставою для того, щоб зменшити відрахування до Стабілізаційного фонду, або ж призупинити його формування.

Четвертий метод розрахунку, формування та функціонування Стабілізаційного фонду передбачає, що його робочий обсяг повинен міститися між максимальним теоретичним рівнем (шестикратне стандартне відхилення) і мінімальним теоретичним рівнем, прийнятим в обсязі триразового стандартного відхилення. Вказані теоретичні рівні фонду можуть бути знижені за умови, якщо діючі тарифи страхових внесків забезпечують страховиками необхідний запас фінансової стійкості.⁶

Загальноєвропейська уніфікація вимог щодо забезпечення надійності проведення операцій у галузі кредитного страхування в необхідних, обґрунтованих, але реально доступних фінансових параметрах створює сприятливі можливості для участі у кредитному страхуванні більшості страхових компаній, які діють на страховому ринку. Отже, протягом тривалого часу як у страховій теорії, так і в практиці вважалося аксіомою ствердження, що страхування фінансових ризиків і зокрема кредитів, є настільки специфічною галуззю страхової діяльності, що її мають здійснювати лише вузькоспеціалізовані страхові заклади. І хоча на практиці значна частина страхових фірм займалася обслуговуванням кредитних ризиків поряд з іншими видами, а все ж законодавство багатьох країн, наприклад німецьке, висувало вимогу про чітке дотримання страховиками принципу галузевої спеціалізації. Однак, вже починаючи з 1990 р., новелізоване страхове право ФРН відмінило цю вимогу. Подібна лібералізація правових норм кредитно-страхової діяльності в значній мірі є результатом ширшого застосування страховиками досконаліших методик визначення та розрахунку величин кредитного ризику, що дозволяє страховикам бути певнішими при їх обслуговуванні.⁷ З іншого боку, як відомо, гетерогенізація страхових портфелів шляхом додаткового прийняття страховиками договорів страхування кредитів сприяє фінансово-господарській стійкості страховиків та значно ширшій дислокації кредитних ризиків. Незважаючи на наведені аргументи, на страховому ринку спостерігається інша тенденція – створення та розширення спеціалізованих страховиків. Однією із причин такого явища є висока складність розрахунків банківсько-кредитних ризиків. Так, обсяг операцій із страхування фінансових (кредитних) ризиків склав у 1994 р. понад 5000 млн. німецьких марок, 66 % цієї суми – це квота лише семи найбільших високоспеціалізованих страхових фірм:⁸

1. Hermes Kreditversicherung A. G.	14,4 % ;
2. Societe Francaise Assurances Credit [SFAC]	13,6 % ;
3. Nederlandsche Creditverzekering Maatschappij [NCM]	12,8 % ;
4. Compagnie Francaise d'Assurance pour le Commerce Exterieur [COPACE]	6,6 % ;
5. Trade Indemnity	6,3 % ;
6. Allgemeine Kreditversicherung A.G.....	6,2 % ;
7. Gerling Speziale	6,1 % .

Окремим міжнародним органом координації політики надання та страхування експортних кредитів є заснована під егідою ООН у 1964 р. “Конференція торгівлі і розвитку” [UNCTAD]. Безпосередньо питаннями страхування займається один із комітетів Конференції – Комітет по невидимих статтях і фінансуванню торгівлі.

⁶ Ustawodawstwo państw członkowskich EWG. Przepisy koordynujące. Ubezpieczenia. – Warszawa: Wydawnictwo Polskiej Sekcji Międzynarodowego Stowarzyszenia Prawa Ubezpieczeniowego AIDA – 1991. – С. 175–182.

⁷ Ulrich Fahr. Die Entwicklung des Versicherungsaussichtsrecht im europäischen Binnenmarkt // Versicherungswirtschaft – 1990. – № 3. – С. 11.

⁸ Kukielka Jacek. Ubezpieczenia finansowe w Europie // Przegląd ubezpieczeń społecznych i gospodarczych. – 1997. – № 7. – С. 11.

Розширення інвестиційної діяльності у міждержавних економічних відносинах створило потребу їх страхового захисту від наслідків прояву фінансових ризиків. З цією метою 12 квітня 1988 р. була створена “Багатостороння агенція по гарантіях інвестицій” (БАГІ). Агенція функціонує в системі Світового Банку. БАГІ заклали 42 члени цього банку, які сформували необхідний фінансовий фонд організації. Головним завданням БАГІ є надання гарантій інвесторам на випадок прояву ризиків втрати інвестицій внаслідок перевалу валюти, експропріації, війни, громадських безпорядків, невиконань умов контрактів. БАГІ є відкритою організацією, тому членство у ній нічим не обмежується. За десять років існування кількість її членів зросла до сотні. У 1992 р. до неї приєдналася Україна. Таким чином, українські інвестори та кредиторі можуть скористатися послугами цієї страхової інституції. Інвестор може бути застрахованим, якщо він є резидентом країни-члена БАГІ, але не тієї, в якій мають бути зроблені капіталовкладення.⁹ Здебільшого страхові гарантії надають на термін 15 років, але їх можуть продовжити до 20-ти років, якщо це буде визнане за необхідне для даного інвестиційного проекту. Розміри страхових премій встановлюють залежно від сектора економіки, в який здійснюють інвестиції, а також від виду та походження ризику. За кожним видом ризику БАГІ також визначає різні рівні страхової відповідальності. Незалежно від виду страхування (ризик), за кожним із них встановлюють франшизу обсягом не нижче 10%.

Інтеграційний процес на сучасному ринку страхування фінансових ризиків дедалі частіше відбувається у постаті організації транснаціональних об'єднань, які формуються не на партнерській основі, як раніше, а у формі капіталової диверсифікації з боку найпотужніших страховиків. Показовими прикладами такого процесу є: викуп німецькою фірмою Gerling Speziale бельгійського товариства NAMUR, прийняття контрольного пакета акцій німецької фірми Allgemeine Kreditversicherung A.G. французьким страховим закладом COFACE, тісна співпраця між французьким товариством SFAC та великобританським державним департаментом Trade Indemnity, а також пряме інвестування того ж SFAC в активи бельгійської фірми COBAC, розбудова німецької групи Hermes шляхом відкриття дочірніх фірм в інших країнах. Спеціалісти висловлюють припущення, що вже у недалекому майбутньому на страховому ринку Європи залишиться лише кілька потужних груп, які конкуруватимуть між собою у секторі страхування фінансових ризиків. Найімовірніше, що ними стануть: група Hermes, група SFAC, група Gerling та група NCM з Нідерландів.¹⁰ Згодом, як впливає з Угоди про Партнерство та співробітництво, підписаної між Європейським Союзом та Україною 16 червня 1994 р. в Люксембурзі, у цьому процесі візьме участь також українська сторона.¹¹

⁹ Зубарев Вячеслав. Проблеми страхування експортно-імпорتنних ризиків // *Финансовые услуги*. – 1998. – № 7–8. – С. 8–10.

¹⁰ Kukielka Jacek. *Ubezpieczenia finansowe w Europie* // *Przegląd ubezpieczeń społecznych i gospodarczych*. – 1997. – № 7. – С. 11.

¹¹ Стаття 67 Угоди передбачає співробітництво, яке б створило “...сприятливі умови для участі компаній Співробітництва у створенні спільних підприємств в галузі страхування в Україні, а також розвитку експортного кредитного страхування”.